

ARCHIV MITTEILUNGSBLATT DES VEREINS FÜR
GESCHICHTE DER ARBEITERBEWEGUNG, Beč 1976, 1—4

Kako se lani, 1976. godine, navršilo punih 100 godina od zasjedanja općeg radničkog sastanka austrijskog radništva u Wiener Neustadtu, redakcija *Archiva* je na uvodnom mjestu prvoga broja objavila vrlo koncizno napisanu studiju iz pera Karla Flannera o tome značajnom događaju.

Autor se u radu koristio prvorazrednim izvornim materijalom. Prvenstveno objelodanjenim kongresnim izvještajem,¹ zatim dokumentacijom sačuvanom u gradskom arhivu u Wiener Neustadtu, te godištem lista *Gleichheit* iz godine 1876, kad je taj list i počeo izlaziti u Wiener Neustadtu. Od literature mu je kao osnova poslužila monografija Ludwiga Brügela.²

Na početku studije Flanner podsjeća na općepoznatu činjenicu da je na sastanku partijskih delegacija u Neudörflu, godine 1874. usvojen zaključak da se od tada jednom godišnje održavaju kongresi austrijskog radništva. Jedan od glavnih razloga neodržavanja bio je taj što je radništvo godine 1875. bilo još prilično slabo organizirano, pa se kongres mogao održati tek godine 1876. Ali razlog za održavanje godišnjih kongresa bio je posvema jasan, austrijski socijalisti su ga izrazili veoma dobro definiranom parolom koja je glasila »i protivnicima i pristašama treba iznijeti na vidjelo, i to otvoreno, stanje u Socijalističkoj stranci«. Organizaciju predstojećih kongresa preuzeo je na sebe stranački Centralni komitet, pa je usprkos teškoćama na koje nailazi — policijska ometanja koji su i uspjela godine 1875. (jer uslijed neorganiziranosti, kao što je već rečeno, policija je spriječila održavanje kongresa u Marscheggju), ipak godinu dana kasnije uspio da se zakazani sastanak održi u kolovozu godine 1876.

Prilagodni rad, svakako, bio je otežan općom situacijom u Austriji, tj. još su se uvijek osjećale posljedice nedavnoga velikog svibanjskog burzovnog kraha iz godine 1873, koji je izazvao veliki poremećaj u ekonomskom i socijalnom životu ne samo Beča nego i čitave Austrije. Usljedilo je, kao jedna od većih posljedica, zatvaranje pojedinih većih tvornica, pa je zbog toga velik broj radnika ostao bez zaposlenja. Trebalo je upravo i iz tog razloga ubrzati sazivanje kongresa, pomoći tim bijednicima koji su se potucali od nemila do nedraga. Tom prilikom trebalo je, svakako, učvrstiti i radničke redove, što je upravo zbog fluktuacije radnika na sve strane bilo podosta otežano.

Svladavši osnovne teškoće, glavni organizatori, zbijeni i bolje organizirani, sazvali su kongres za 13. i 14. kolovoza 1876. Nametalo se samo po sebi, kao što s pravom naglašava Flanner, da je upravo Wiener Neustadt bio odabran za sastanak kongresa. Naime, u Wiener Neustadtu je već godine 1870. bilo izabrano gradsko poglavarstvo u kome su u zajednom broju bili socijalisti, zatim je iste godine osnovano i radničko društvo pod imenom »Gleichheit«, osnovano na socijalističkim načelima, što je potpuno dolazilo

¹ Taj kongresni izvještaj objelodanjen je u Leipzigu tiskom leipciškog štampara pod naslovom »Der allgemeine österreichische Arbeitertag in Wiener Neustadt am 13. und 14. August 1876«. Primjerak originalnog teksta danas se čuva u studijskoj knjižnici »Arbeiterkammer« u Beču.

² Ludwig Brügel, *Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie*.

do izražaja i u njegovim društvenim pravilima. Isto tako je već od godine 1869. postojala u istom gradu i sekcija Prve internacionale, čiji su se članovi, uz svoju aktivnost, isticali i veoma dobrim organizacionim sposobnostima. Svi ti razlozi bili su dovoljna garancija da će predstojeći kongres zabilježiti uspjeh, jer je i inače podosta velik broj gradskog stanovništva bio zadojen socijalističkim idejama. Sami članovi društva »Gleichheit« od prvih su godina toliko uporni da su čak uspjeli izgraditi i oveće radničko naselje koje gotovo potpuno očuvano postoji i danas u gradskom predjelu »Josephsstadt«.

Ali ne treba zaboraviti još jednu važnu činjenicu, koja je također pogodovala sazivanju kongresa u Wiener Neustadtu. U tom je, naime, gradu, još prije zasjedanja kongresa, počeo izlaziti i socijalistički list pod istoimenim nazivom *Gleichheit* kao i već spomenuto društvo. Taj list je tada bio jedino socijalističko glasilo na njemačkom jeziku u Austriji. Tako je i taj list u pretkongresno doba i za zasjedanja kongresa odigrao također značajnu ulogu.

U određene dana sazvani je kongres i održan. Jedan od glavnih referenata bio je Emil Kaler Reinthal.³ On se veoma iscrpno zadržao najprije na povijesnom razvoju radničkog pokreta u Austriji s težištem na posljednjim godinama. Zatim je prešao na sve teškoće na koje radnički pokret neprestano nailazi zbog policijskih progona, hapšenja drugova, ometanja izlaženja partijske štampe itd. Međutim, on je već i na tom kongresu pokazao svoje kasnije pravo lice, tj. skretanje udesno. Naglašavao je, naime, u svom daljnjem izlaganju potrebu »mudrog taktiziranja« i izbjegavanja svakog nasilja i revolucionarnih akcija. Zanimljiv referat održao je i Louis Werner, kojeg su zbog njegovog suviše naprednog stava austrijske vlasti veoma brzo likvidirale, istjeravši ga iz Austrije. On je govorio o položaju socijalističke štampe u Austriji, utvrdivši da austrijska socijalna demokracija izdaje svega nekoliko tjednika i polumjesečnika. Zbog toga je predlagao izlaženje jednoga dnevnika, pa je taj njegov prijedlog jednoglasno prihvaćen i odlučeno da list *Gleichheit* umjesto u Wiener Neustadtu dalje izlazi u Beču kao dnevnik. Na kongresu su pretresana i neka sindikalna pitanja i problemi, te je tražena veća aktivizacija sindikalnog pokreta.

Jasno da su policijske vlasti revno pratile rad kongresa i samo čekale pogodan trenutak da ga nekako ometu ali im to ovaj put, na sreću, nije uspjelo, jer su se organizatori strogo pridržavali odobrenoga dnevnog reda, pa je zbog toga bila onemogućena svaka obustava kongresa.

Kongres je nakon dvodnevnog zasjedanja završen 14. kolovoza; zasjedatelji su ga napustili u veoma optimističkom raspoloženju, a iz objelodanjenog izvještaja saznajemo da je najveći njegov uspjeh bio to što je na njemu uspostavljeno jedinstvo partije i što je austrijsko radništvo, uz to, sebi postavilo kao cilj »političku i socijalnu emancipaciju proletarijata« u bliskoj budućnosti (br. 1).

Kao dopuna za daljnje istraživanje pojedinih kongresnih etapa, u Wiener Neustadtu objelodanjeni su i kongresni zaključci, koji su 26. kolovoza odštampani u *Gleichheitu* (br. 2).

³ Bio je najprije urednik *Gleichheita*, kasnijih godina napustio je stranku i počinio samoubistvo godine 1897.

⁴ *Archiv Mitteilungsblatt des Vereins für Geschichte der Arbeiterbewegung*, Wien 1975, 1.

Ernst K. Herlitzka, koji je već 1975.⁴ obradio povijest postanka i razvoja socijaldemokratske organizacije u bečkom radničkom predgrađu »Favoriten« od 1874. do 1934, dopunjava tu svoju studiju prilikama u tome predgrađu od 1934. do 1938. Svoje izlaganje počinje poznatim velikim štrajkom koji je izbio u Beču 12. veljače 1934. Nemiri su nastavljeni i slijedećih dana, pa je u protuakcijama, uz policiju, protiv štrajkaša izašla na bečke ulice i vojska. Zbog nejedinstvenosti i neorganiziranosti radništva, taj je pokret ipak ubrzo bio ugušen. U međuvremenu i na svjetskoj političkoj pozornici nastaju velike promjene, koje je autor veoma dobro ukomponirao u svoj rad. Tako su 17. ožujka godine 1934. potpisani i tzv. »Rimski protokoli« između Mussolinija, austrijskog kancelara Dollfussa i Gömbösa. Austrija je od toga časa, hoćeš-nećeš, potpala pod vlast fašističke Italije. Istodobno u Njemačkoj Hitler likvidira Röhma i ostale za njega nepoćudne elemente u Nacionalsocijalističkoj stranci Njemačke, a u srpnju iste godine umoren je i Dollfus. Njegov nasljednik Schuschnig, iako obećava radništvu velike pogodnosti, uz ostalo i zapošljavanje, potpada ipak sve više pod utjecaj fašističke ideologije. Uz ostalo, dolazi do velikih hapšenja u povodu demonstracija na obljetnicu velikog veljačkog štrajka, a daljnja proganjanja radnika i ostalih naprednih elemenata kulminiraju u »socijalističkom procesu« u ožujku 1936. Taj je proces vođen protiv poznatih austrijskih socijalista, koji su neposredno nakon veljačkog štrajka godine 1934. emigrirali u Brno, nastavivši tamo svoju agitaciju. Na čelu tadašnjih austrijskih socijalista bili su Julius Deutsch i Otto Bauer. Njih dvojica vodili živu i jaku propagandu u ilegalnim novinama *Arbeiter Zeitung*. Proces je bečko radništvo pratilo iz dana u dan, demonstrirajući i agitirajući, osobito u poznatom radničkom predgrađu »Favoriten«, gdje je 1. svibnja 1936. bila izvješena i crvena zastava. Uz to su se i van predgrađa pojavili brojni partijski leci i ostali propagandni materijal. Uslijedila su mnoga hapšenja, no započete akcije ipak ne prestaju. Štoviše, one čak i jačaju, i to nakon ubjedljive pobjede Narodnog fronta u Francuskoj, u svibnju godine 1936. Nakon te pobjede pojavljuju se u predgrađu »Favoriten« novi leci s napisima »Socijalisti u Francuskoj na vlasti, a u Austriji u zatvoru«. Nemiri su sve češći i žešći, iako je povijesni točak ubrzo u Austriji skrenuo na drugi kolosijek. U veljači 1937, na obljetnicu štrajka, uslijedile su nove radničke demonstracije, kao i uvijek središte im je bilo u »Favoritenu«. Ilegalno *Arbeiter Zeitung* i dalje prati sva ta gibanja te bilježi, osim toga, da je čitavo predgrađe »Favoriten« bilo pokriveno protestnim lecima na kojima su bile ispisane i borbene parole protiv fašizma koji se sve više širio u Austriji. No, sve je bilo uzalud! Približavao se i odsudni trenutak — ožujak 1938, kome je prethodila Schuschnigova posjeta Hitleru u Berchtesgaden. U Beču su, zbog težine situacije, doduše bili osnovani radnički komitei i njihovi su predstavnici dobili kao zadatak — razgovor s kancelarom Schuchnigom. On ih je 3. ožujka 1938. i primio, iako su već nadomak austrijskim granicama stajale Hitlerove trupe. Između 10. i 11. ožujka održana je i posljednja predratna partijska konferencija u Beču. Na njoj su se partiji borili posljednjim snagama za slobodu Austrije, koja je već praktički bila u Hitlerovim šakama. Borba je ipak ilegalno nastavljena i dalje i potrajala je sve do potkraj drugoga svjetskog rata.

Čitava studija protkana je brojnim originalnim citatima, izjavama suvremenika i izvacima iz ilegalnih novina *Arbeiter Zeitung*, što studiji daje solidnu bazu pa može poslužiti i kao materijal za dalje i dublje proučavanje tih problema (br. 4).

Veoma je instruktivna opsežna bibliografija bečke izdavačke kuće »Narodna knjižarska prodaja«, koja je od 1894. do 1934. zabilježila bogatu izdavačku djelatnost. Bibliografiju je izradio Hans Schrott, i ona se u nastavcima pojavljuje u sva četiri sveska *Archiva*.

Stalna rubrika »Gestalten und Ereignisse« (Ličnosti i događaji) donosi podatke o pojavama iz povijesti i sadašnjosti radničkog pokreta u Austriji. Napose su zanimljivi biografski podaci koji u najkraćem, enciklopedijskom obliku opisuju djelovanje pojedinih poznatih i manje poznatih ličnosti. Tako je, uz ostalo, objelodanjen i kratak životopis Heinricha Scheua, koji je 28. veljače 1926. umro u Zürichu. Bio je najmlađi član poznate obitelji, što je imala još dva člana koji su svoj život posvetili socijalističkoj ideji. Jedan od njih, po imenu Andreas, bio je uz Heinricha Oberwindera neko vrijeme urednik poznatog socijalističkog bečkog glasila *Volkswille*. Budući da mu je brat bio upleten u poznati »veleizdajnički proces« njegovo mjesto preuzima godine 1870. spomenuti Heinrich. Godine 1873. napušta Heinrich definitivno domovinu, nastanjuje se u Zürichu gdje je i umro, no usprkos udaljenosti ipak je do kraja života bio u vezi sa svojim istomišljenicima u domovini (br. 1).

Mali prilog o radu švicarskog socijalističkog arhiva u Zürichu upoznaje nas s rastom te ustanove, koja je, uz ostalo, u posljednje vrijeme nabavila blizu 8000 novih knjiga i brošura uz pojedine disertacije i časopise, o problematici međunarodnih radničkih pokreta. Saznajemo da u arhivskoj knjižnici obrađuju 90 časopisa, ali, na žalost, samo s gledišta povijesti postanka i razvoja radničkog pokreta u Švicarskoj. Arhiv je u posljednje vrijeme bio i prilično aktivan u vezi s održavanjem izložbi. Uz ostalo je održana i izložba pod naslovom »175 godina povijesti radničkog pokreta u Švicarskoj«, tj. za vrijeme od godine 1800. do 1975. Ne manje je zanimljiva bila i izložba »Švicarski sindikati« i »Žene u Švicarskoj«. Potkraj 1975. izdao je Arhiv i vrijednu publikaciju »Bibliothek des Deutschen Arbeitervereins« (Knjižnica njemačkog radničkog društva) u Genèvi iz godine 1896. Arhiv, osim toga, izdaje mjesečno i kataloški iskaz novodošlih knjiga. Taj katalog šalje i inozemnim knjižnicama. Ali i švicarski Arhiv, kao i mnoge naše ustanove, pati od istih »bolesti« — nedostatak prostora i novca — što također saznajemo iz spomenutog malog ali veoma dobrog priloga (br. 2).

Spomena je vrijedna i recenzija jedne nove knjige o tvorničkom radu žena u Austriji. Riječ je o disertaciji Edithe Rigler, koja je 1976. objelodanjena pod naslovom »Frauenarbeit und Frauenarbeit in Osterreich vom ausgehenden 19. Jahrhundert bis zum zweiten Weltkrieg«. Težište rada je na Beču, te autorica ustanovljuje da u Austriji već 1900. više od 40% namještenika čine žene, dok je istodobno u Njemačkoj zaposleno svega 23% žena. Uočena je i druga zanimljiva činjenica: u Austriji je bila i ostala u stalnome porastu zaposlena udata ženska radna snaga. Dvije trećine ženskog tvorničkog osoblja radile su i u Austriji u tvornicama tekstila, u robnim kućama, odjevnoj proizvodnji i u gostionicama. Tu pojavu primjećujemo i u Hrvatskoj, iako se u nas još k tome pridružuje zaposlenost u tvornicama duhana, tvornicama papira, a ponešto, pogotovo ranijih godina, i u tvornicama šibica. Bilo bi poželjno da se i u nas, s obzirom na spomenutu disertaciju, pojavi takva disertacija s analizom postanka i razvoja ženske radničko-tvorničke snage u Hrvatskoj.

Miroslava Despot